

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ БАНКІ
№ 40 БАСПАСӨЗ Р Е Л И З І
2014 жылғы 22 мамыр**

**Қазақстанның қаржылық
тұрақтылығы туралы 2013
жылғы есебі жайында**

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі 2013 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есепті (бұдан әрі – Есеп) дайындап, ресми Интернет-ресурста жариялады. Есеп еліміздің экономикасы мен қаржы секторының осал болу факторларын бағалауға, сондай-ақ тәуекелдерді барынша азайтуға бағытталған реттеуіш шаралар шолуына арналған талдамалық материал болып табылады.

Есеп қаржы нарығының қатысушыларына, сондай-ақ қаржылық тұрақтылық мәселелері қызықтыратын аудиторияға арналған.

Одан әрі 2013 жылы байқалған негізгі үрдістер мен тәуекелдерге қысқаша шолу жасалған.

Макроэкономикалық орта және оның орнықтылығының факторлары

Экономикалық өсудің ағымдағы үлгісі көбіне тұтынуға және ішкі сұраныстың импорттық құрамдас бөлігінің жоғары болуына негізделеді, экономиканың өсуіндегі инвестициялардың рөлі мардымсыз күйде қалып отыр. Бұл ретте экономиканың өсуінің жоғары қарқыны (соңғы төрт жылда 5-7,5%) оның құрылымының айтарлықтай өзгеруіне ықпал етпейді.

Мемлекеттік қаржы саласында бюджеттің тапшылығы ішкі мемлекеттік борыштың өсуі және Ұлттық қордан бөлінетін трансферттің есебінен қаржыландырылды. Болашақта мемлекеттік бюджеттің тапшылығын ішкі қаржы көздерінің есебінен қаржыландырудың орнықтылығы ағымдағы экономикалық ахуалға барабар кірістілік қисығының құрылуымен айқындалатын болады.

Сыртқы экономикалық қызметтің тәуекелдеріне келер болсақ, 2013 жылдың қорытындысы бойынша төлем балансының ағымдағы шоты теріс болып қалыптасты. Бірқатар тауарларға деген әлемдік сұраныстың теріс болуы (экспорттың нақты көлемінің төмендеуі); әлемдік бағалардың, әсіресе, металл бағасының төмендеуі; тұтынушылық және инвестициялық тауарлардың әкелінуі есебінен импорттың ұлғаюы төлем балансының ағымдағы шотының өзгеруіне әсер еткен факторлар болды. Кеден одағын құру нәтижесінде сыртқы саудадан пайда табу қазіргі сәтте Қазақстан үшін толық көлемде іске асырыла қойған жоқ. Қазақстан Республикасы мен Кеден одағы елдерінің арасындағы тауар ағындары Қазақстанға импорттың басым болуымен, әсіресе азық-түлікке жатпайтын тауарлардың нақты көлемінің есебінен басым болуымен сипатталуын жалғастыруда.

Тұтастай алғанда, түрлі болжамдар, оның ішінде ішкі болжамдар, сол сияқты халықаралық ұйымдардың болжамдары бойынша 2014 жылы Қазақстан экономикасының жоғары өсу қарқынының сақталуы күтіледі. Бұл ретте ортамерзімді перспективада Қазақстан экономикасы дамуының оң күтулері елдің сыртқы орнықтылығына арналған қысқамерзімді тәуекелдермен өтелетін болады.

Нақты және қаржы активтерінің нарықтары

Жылжымайтын мүлік бағасының артуы, тұрғын үй тапшылығы және үй шаруашылықтарының жинақтауға бейімділігінің әлеуетті өсуі халық үшін

жылжымайтын мүлік нарығының инвестициялық тартымдылығын қалыптастырады. Бұл ретте тұрғын үй нарығында «көпіршікті» қалыптастыруға алғышарт байқалмайды, себебі нарықтың белсенділігі ипотекалық кредиттеу рөлінің төмендеуімен шектеледі.

Әлемдік шикізат және валюта нарықтарының құбылмалы конъюнктурасы, сауда әріптестері елдерінің валюталық бағамы серпініндегі үрдістер, нарыққа қатысушылардың және халықтың теңгенің әлсіреуіне қатысты экономикалық күтулерінің мерзімді ауытқулары теңге бағамының серпінінде көрініс тапты. ҚРҰБ валюталық саясатын іске асыру шеңберінде 2013ж. бойы теңге бағамының құбылмалылығын қолайлы деңгейлерде ұстап тұру мақсатында ішкі валюта нарығында операциялар жүргізді. Алайда теріс үрдістердің күшеюі нәтижесінде 2014ж. ақпанда теңгенің айырбастау бағамының сыртқы бәсекеге қабілеттілігін және ел экономикасының сыртқы сауда теңгерімін қалпына келтіру, сондай-ақ отандық тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін қолдау мақсатында теңгенің айырбастау бағамына түзету жүргізілді.

Ақша нарығының серпінділігі өтімділіктегі маусымдық «ауытқумен» сипатталды, бұл көбінесе салық міндеттемелері бойынша төлемдерге байланысты болды. «Салық» кезеңдеріндегі өтімділіктің жүйелік тапшылығы ақша нарығындағы мөлшерлемелердің айтарлықтай ауытқуларына әкелді. Бұл ретте қаржы нарығындағы күйзелістердің тереңдігі 2014ж. әлеуетті тұрғыдан өсуі мүмкін. Бұған қаржы нарығына қатысушылардың – өтімділікті жеткізушілердің белсенділігінің қысқаруы, банкаралық кредиттеудің тиімді нарығының болмауы, банктердің шетел валютасындағы активтері мен міндеттемелерінің жоғары үлесі, мемлекеттік борыш нарығы тарапынан өтімділік үшін бәсекенің өсуі алғышарттар болып табылады. Бұдан басқа, банктер арасында жоғары сападағы кепілмен қамтамасыз етудің біркелкі емес бөлінуінің, сондай-ақ маусымдық, қысқамерзімді және күрт, бірақ, соған қарамастан болжанатын ауытқулар жағдайында нарыққа қатысушылардың өтімділік буферлері болмауының маңызы зор.

Қаржы секторының экономикадағы рөлі

Экономиканы монеталандыру, нарықтық капиталдандыру, банктік кредиттер мен депозиттер деңгейлері қаржы секторының қаржы дағдарысынан кейін қалпына келмегендігін, ал қаржылық делдалдық институттары ағымдағы жағдайда экономикалық агенттер тарапынан ресурсқа деген сұранысты қанағаттандыру жөніндегі өз рөлін жеткілікті түрде тиімді орындай алмай отырғандығына куә. Сонымен қатар, соңғы екі жылда объективті себептерге байланысты әзірше банктерге бәсекелес бола алмайтын, бірақ банктер кредиттерінің бір бөлігін шағын кәсіпкерлік субъектілеріне «бере алатын» микрокредиттік ұйымдар беретін қарыздардың көлемі ұлғайды.

Алғаш рет Есепте өңірлер бойынша қаржылық делдалдық тереңдігін бағалау көрсетілген. Күтіліп отырғандай, Алматы мен Астана қалалары ұсынылатын қаржылық қызметтердің көлемі бойынша, оның ішінде жалпы өңірлік өнімге қатысты: Алматы кредиттік белсенділік бойынша басқа өңірлерге қарағанда айтарлықтай алда болса, Астана (Алматының шамалы артта қалуымен) – тартылған депозиттердің көлемі бойынша көшбасшы болып отыр. 2013 жылы өңірлер депозиттер мен кредиттер көлемі бойынша салыстырмалы түрде тұрақты серпінді, ал Алматы және Астана – нақты байқалған теріс үрдісті көрсетті.

Банк секторының тәуекелдері

Есеп шеңберінде банктер бойынша жеке-жеке, сол сияқты сипаттамалары ұқсас банктер тобының тиімділігін айқындайтын тәуекелдер мен факторлардың бейінін бағалау жүргізілді. Бағалау нәтижелері банктің несие портфелінің өсу қарқынының активтердің сапасына және олардың провизияларымен жабылу деңгейіне, банктің кредиттеудің жекелеген бағыттарына және қорландыру көздерін

ұлттық валютада басым пайдалануына және капитал құралдарына мамандануы мен шоғырлануына оң тәуелді екендігін көрсетеді.

Банк жүйесі бойынша тұтастай алғанда кредит тәуекелінің шоғырлану деңгейі 2013 жылы өзгерген жоқ, алайда жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін қарыздарының (мерзімі өткен берешегі 90 күннен асатын қарыздар) үлесі несие портфелінің тиісті бөлігінің ұлғаюымен төмендетіледі. Сонымен қатар корпоративтік бизнес секторындағы кредиттік белсенділіктің баяулауы заңды тұлғалардың портфелі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар шоғырлануының ұлғаюына әкелді. Шағын және орта бизнес сегменті банктер үшін айтарлықтай кредит тәуекелін туындатуын жалғастыруда.

Банктердің кредиттік портфелінің тәуекелі құрылымының жақсаруы жұмыс істемейтін қарыздардың тарихи жинақталған деңгейімен тежеледі. Жұмыс істемейтін қарыздардың 70%-ға жуығы 2009 жылға дейін, жоғары «тәуекелге деген тәбеті» мен дағдарыстың алғашқы жылдары кезеңінде берілген. Банктердің андеррайтинг стандарттарын жақсартуына қарамастан, кредиттік портфельдің күйзелістерге ұшырағыштық деңгейі бұрынғыдай жоғары болып қалуда. Салалар бойынша бөлгенде әлеуетті дефолттардың ең жоғары тарихи үлесі сауда, құрылыс және өңдеу өнеркәсібіне тиесілі, ал банктердің ең көп ықтимал шығындары ауыл шаруашылығы, құрылыс және тау-кен өндіру кәсіпорындарына жататын қарыз алушылардың дефолты кезінде байқалады.

Соңғы екі жылда кепілсіз тұтынушылық кредит берудің агрессивті өсуі байқалады. Халықтың борыштық жүктемесінің төмен ағымдағы деңгейі тұтынушылық кредиттерді одан әрі өсіру үшін мүмкіндіктерді сақтап отыр. Мәселен, бірден аспайтын кредиті бар қарыз алушылардың үлесі Қазақстанда – 75%, Ресейде – 64% құрайды. Сонымен бірге, бір қарыз алушыға келетін қарыздардың орташа саны Қазақстанда – 1,3 және Ресейде – 2,1 болды.

Дегенмен, банктік кредиттеудің осы түрінде тәуекелдер жинақталуда, және халықтың нақты ақша кірісінің өсуі баяулаған жағдайдағы халықтың борыштық жүктемесінің ұлғаюы кредиттік тәуекелдердің жүзеге асырылуына апаруы мүмкін.

Клиенттердің қысқамерзімді салымдары банктерді өтімділіктің неғұрлым жоғары деңгейін ұстап тұруға мәжбүрлейді. Активтер мен міндеттемелерді өтеу мерзімдерінде алшақтық байқалады, бұл өтімділіктің төмендеуі тәуекелін туындатады, мысалы, салымшылар банктерге «шапқыншылық» жасаған кезде.

Депозиттер банктердің негізгі қорландыру көзі болып қалуда. Депозиттердің құрылымында заңды тұлғалардың депозиттері басым, бұл ретте квазимемлекеттік сектордың («Самұрық-Қазына» ҰӘҚ) АҚ және басқалар) үлесі бірнеше жыл бойы тұрақты 20%-дан артық деңгейде сақталуда.

Депозиттерге тән мерзімнен бұрын алу тәуекеліне қарамастан, көптеген елдер оларға қорландырудың «тұрақты» көзі деп қарайды. Мәселен, АҚШ-та ұзақмерзімді активтердің 1/3 бөлігі 1 жылға дейінгі міндеттемелердің есебінен қаржыландырылады, Сингапурда ұзақмерзімді активтердің жартысы қысқамерзімді міндеттемелердің есебінен қаржыландырылады, Қазақстанда теңгедегі ұзақмерзімді активтер бойынша осындай арақатынасы 50%-ға жуық болды.

Депозиттер де басқа қорландырумен салыстырғанда шығындар, сол сияқты қолжетімділігі жағынан да бұрынғыдай тартымды болып қалуда. Депозиттер бойынша қайтару нормасының орташа мәні 1%-дан 8%-ға дейін, ал шығарылған бағалы қағаздар мен реттелген борыштар бойынша 6%-дан 14%-ға дейін құбылуда. Бұл ретте дамушы нарығы бар елдерде көптеген эмитенттер үшін, оның ішінде қазақстандық банктер үшін де капиталдың сыртқы нарығы іс жүзінде жабық болып қалуда.

Тұтастай алғанда, банк секторы бойынша және жеке банктер бойынша жиынтық ашық валюталық позициялар валюталық тәуекелдің белгіленген лимиттерінің шегінде сақталуда. Бұл ретте баланстық шоттарда шетел

валютасында қалыптасқан тепе-теңсіздіктің салдарынан банктердің туынды қаржы құралдардағы ауқымды баланстан тыс позициялары байқалады.

2013 жылы банктердің кредиттік тәуекеліне және капиталының жеткіліктілігіне стресс-тестілеу алғаш рет екі жылдық келешекпен жүргізілді, бұл әлеуетті күйзелістің ықтимал нәтижесінің ауқымын толығынан бағалауға мүмкіндік берді. Нәтижелері банктердің ықтимал іске асырылмаған тәуекелдерді барабар өтеу мақсатында капиталдануды белгіленген ең төмен нормативтерден жоғары ұстап тұруларының қажеттілігін көрсетіп отыр.

Банктік емес сектордың тәуекелдері

Соңғы жылдары комиссиялық сыйақыны төлеу бойынша шығыстардың қалыптасқан орнықты өсу үрдісі сақтандыру резервтерінің жеткіліктілігі және сақтандыру ұйымдарының қабылданған міндеттемелері бойынша келешекте жауап беру мүмкіндігі тұрғысынан қауіп туындатады. Барынша көп тәуекелдер қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандырудың (ЖОМС) қолданыстағы тетігіне байланысты. ЖОМС бойынша жасалған сақтандыру резервтер мен жалпы шығыстарды алынған сақтандыру сыйлықақыларымен салыстыруға келмейді. ЖОМС-ты жүзеге асыратын сақтандыру компаниялары жиынтық капиталының мөлшерін ескере отырып, ағымдағы үрдістердің сақталуы ЖОМС сыныбы бойынша зияндар өсетінін болжайды.

Зейнетақы активтерін өтімділігі жоғары қаржы құралдарына ғана инвестициялау бойынша талаптар 2013 жылы жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері мен міндеттемелерін Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына (БЖЗҚ) берген кезде тәуекелдерді төмендетуді қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. БЖЗҚ болашақта зейнетақы активтерін инвестициялай алатын өтімді және жоғары кірістілікті жинақтауға қабілетті қаржы құралдарының жеткіліксіздігі мәселесі оның бұдан әрі инвестициялық стратегиясын айқындау үшін маңызды болып қалып отыр.

Қаржы жүйесін реттеу және тәуекелдерді басқару

Қаржы ұйымдарының қызметін реттеуді жетілдіру жөніндегі бөлімде заңнамаға банктік, сақтандыру және зейнетақы секторлары субъектілерінің 2013 жылғы қызметіне қатысты өзгерістердің негізгі бағыттары, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қаржылық тұрақтылық және қаржы нарығын дамыту жөніндегі кеңесі қызметінің нәтижелері көрсетілген.

Жүйелік тәуекелді төмендетуге және Базель III капиталы жеткіліктілігі стандарттарын енгізуге, банктердің балансы құрылымының тәуекелдерін реттеуге, тұтынушылық кредиттеудің жоғары өсу қарқынына байланысты тәуекелдерді барынша азайтуға бағытталған реттеудің жаңа режимін енгізуге қатысты кешенді талдау және негізгі өлшемдер ұсынылды.

Қаржылық тұрақтылық индикаторлары

Есеп шеңберінде Қазақстан бойынша Қаржылық тұрақтылық индикаторлары ХВҚ ұсынған базалық және кеңейтілген тізімге сәйкес жарияланады. Қаржылық тұрақтылық индикаторлары депозиттік ұйымдардың, депозиттік емес ұйымдардың, үй шаруашылықтары секторы, корпоративтік сектор және жылжымайтын мүлік нарығы бойынша жасалады.